

Και επίθετα μπορώ να φτιάξω με τις κατάλληλες καταλήξεις.

Αυτός που φτιάχεται από **ασήμι** είναι → **ασημένιος**,
κι αυτός που μας **ενοχλεί** → **ενοχλητικός**.

Ο συμμαθητής μου, ο Σταύρος, που **μελετά** συστηματικά,
είναι πολύ → **μελετηρός**.

Εγώ πολλές φορές ξεχνώ τις ασκήσεις που έχω για **αύριο**.

Κι όταν φτάνει η → **αυριανή** μέρα τρέχω για να προλάβω.

Μπορώ να φτιάξω νέες λέξεις προσθέτοντας καταλήξεις σε λέξεις που ήδη υπάρχουν. Η διαδικασία αυτή λέγεται **παραγωγή**.

Όταν ένα σχήμα είναι **στενό** και **μακρύ** το λέμε → **στενόμακρο**.

Όταν **ανεβαίνω** και **κατεβαίνω** άσκοπα τις σκάλες του σπιτιού μου, όλοι αναρωτιούνται γιατί → **ανεθοκατεβαίνω** χωρίς λόγο.

Όταν ο **ήλιος βασιλεύει**, μου αρέσει να χαζεύω το → **ηλιοβασίλεμα**.

Μπορώ επίσης να ενώσω λέξεις και να φτιάξω ακόμα μεγαλύτερες. Η διαδικασία αυτή λέγεται **σύνθεση**.

17.1 Παραγωγή

Α. Παράγωγα ρήματα

Κυρίως από ουσιαστικά ή επίθετα:	Αλλά και:
νεύρο – νευριάζω φυτό – φυτεύω κόπος – κοπιάζω τέλος – τελειώνω ζέστη – ζεσταίνω όμορφος – ομορφαίνω σημάδι – σημαδεύω κλειδί – κλειδώνω	1) Από άλλα ρήματα: φέγγω – φεγγίζω βάφω – ξεβάφω διψώ – ξεδιψώ 2) Από άκλιτα μέρη του λόγου (επιρρήματα, επιφωνήματα κτλ.): συχνά – συχνάζω σιμά – σιμώνω χαμηλά – χαμηλώνω

Β. Παράγωγα ουσιαστικά

Από ρήματα:

τραγουδῶ – τραγουδιστής
έρχομαι – ερχομός
κλαδεύω – κλάδεμα
τρέχω – τρέξιμο
ανασαιίνω – ανάσα
γυμνάζω – γυμναστήριο

Τα ουσιαστικά που παράγονται από ρήματα σημαίνουν κυρίως:

- α) το πρόσωπο που ενεργεί (π.χ. τραγουδιστής)
- β) την ενέργεια ή το αποτέλεσμα της (π.χ. κλάδεμα)
- γ) το όργανο, το μέσο ή τον τόπο μιας ενέργειας (π.χ. γυμναστήριο)

Από ουσιαστικά:

α. Υποκοριστικά

Δείχνουν ότι κάτι είναι μικρό ή ότι το νιώθουμε ως αγαπητό/οικείο. Π.χ. παιδί – παιδάκι
Καταλήξεις: -άκι, -ίτσα, -άκος, -άκης, -ούλα, -ούλης, -ούλι, -ούδα, -ούδι

β. Μεγεθυντικά

Δείχνουν ότι κάτι είναι πιο μεγάλο από αυτό στο οποίο αναφέρεται η λέξη από την οποία προέρχεται. Π.χ. κολοκύθι – κολοκύθα
Καταλήξεις: -α, -άρα, -αράς, -αρος

γ. Περιεκτικά

Δείχνουν ότι πολλά όμοια πράγματα βρίσκονται στο ίδιο μέρος. Π.χ. άμμος – αμμουδιά, αμπέλι – αμπελώνας
Καταλήξεις: -ια, -ώνας, -ιώνας

δ. Τοπικά

Δείχνουν τόπο. Π.χ. εστίατορας – εστιατόριο, Πατριάρχης – Πατριαρχείο

ε. Εθνικά

Δείχνουν τον άνθρωπο που κατάγεται από συγκεκριμένο τόπο. Έχουν πολλά είδη καταλήξεων. Π.χ. Ανατολή – Ανατολίτης, Ψαρά – Ψαριανός

στ. Επαγγελματικά

Δηλώνουν επάγγελμα. Π.χ. βιβλιοθήκη – βιβλιοθηκάριος, βάρκα – βαρκάρης, γάλα – γαλατάς

ζ. Διάφορα άλλα

-αινα: π.χ. Γιώργος – Γιώργαινα
-ινα: π.χ. γιατρός – γιατρίνα
-ισμος: π.χ. χριστιανός – χριστιανισμός
-ιά: π.χ. νύχτα – νυχτιά, λεβέντης – λεβεντιά

Από επίθετα:

Είναι αφηρημένα και φανερώνουν ιδιότητα

Π.χ. αθώς – αθωότητα, αγράμματος – αγραμματοσύνη, μαύρος – μαυρίλα, γλυκός – γλύκα, κόκκινος – κοκκινίλα, βαρύς – βαρύτητα

Γ. Παράγωγα επίθετα

Από ρήματα:	Από ουσιαστικά:
<p>δροσίζω – δροσιστικός μελετώ – μελετηρός λάμπω – λαμπερός κινώ – κινητήριος</p> <p>Τα παράγωγα επίθετα σε -τος λέγονται ρηματικά επίθετα: σκύβω – σκυφτός βάζω – βαλτός</p>	<p>ζήλια – ζηλιάρης άνοιξη – ανοιξιάτικος στάχτη – σταχτής αιώνας – αιώνιος βροχή – βροχερός μετάξι – μεταξωτός κορίτσι – κοριτσίστικος αρνί – αρνίσιος μαλλί – μάλλινος</p>
Από επίθετα:	Από επιρρήματα:
<p>Αυτά είναι κυρίως υποκοριστικά: κοντός – κοντούλης ζεστός – ζεστούτσικος</p> <p>Ή φανερώνουν ιδιότητα: άγριος – αγριωπός άσπρος – ασπριδερός παχύς – παχουλός</p> <p>Επίσης σχηματίζονται με το στερητικό α(ν)-: επίσημος – ανεπίσημος ακριβής – ανακριβής πιθανός – απίθανος</p>	<p>κοντά – κοντινός βόρεια – βορινός αύριο – αυριανός</p>

Δ Παράγωγα επιρρήματα

Τα παράγωγα επιρρήματα προέρχονται κυρίως από επίθετα. Παράγονται με τις καταλήξεις **-α** και **-ως** (βλ. ενότητα 12.2).
όμορφος – όμορφα
ειλικρινής – ειλικρινώς
άμεσος – άμεσα και άμέσως

Πιο σπάνια, μπορεί να βρούμε επιρρήματα που παράγονται από αντωνυμίες (π.χ. άλλος – αλλού) ή από άλλα επιρρήματα (π.χ. εκεί – εκείθε).

Σύνθεση

Όταν συνδυάζουμε μια λέξη με μια άλλη λέξη για να φτιάξουμε μια καινούρια λέξη, έχουμε **σύνθεση**.

άγριο	+	λουλούδι	=	αγριολούλουδο
ανεβαίνω	+	κατεβαίνω	=	ανεβοκατεβαίνω
A' συνθετικό		B' συνθετικό		Σύνθετη λέξη

Στη γλώσσα μας υπάρχουν πολλές σύνθετες λέξεις (σύνθετα). Με βάση τη σημασία τους, τα σύνθετα χωρίζονται σε:

Παρατακτικά σύνθετα: Αυτά σημαίνουν ό,τι και τα συνθετικά τους ενωμένα με τον σύνδεσμο *και*:
ανεβοκατεβαίνω – ανεβαίνω και κατεβαίνω
μαχαιροπίρουνα – μαχαίρια και πιρούνια
κοντόχοντρος – κοντός και χοντρός

Κτητικά σύνθετα: Αυτά σημαίνουν ότι κάποιος έχει κάτι δικό του.
μεγαλόκαρδος – αυτός που έχει μεγάλη καρδιά
μαυρομάτα – αυτή που έχει μαύρα μάτια
γλυκόφωνος – αυτός που έχει γλυκιά φωνή

Προσδιοριστικά σύνθετα: Σε αυτά το πρώτο συνθετικό προσδιορίζει το δεύτερο:
αγριολούλουδο – άγριο λουλούδι
ηλιοβασίλεμα – βασίλεμα του ήλιου
ξαναθυμάμαι – θυμάμαι ξανά

Αντικειμενικά σύνθετα: Σ' αυτά το ένα συνθετικό είναι ρήμα και το άλλο είναι το αντικείμενο του ρήματος αυτού.
θηριοδαμαστής – αυτός που δαμάζει θηρία
ζαχαροπλάστης – αυτός που πλάθει ζαχαρωτά
γλωσσοδέτης – αυτό που δένει τη γλώσσα

Πώς σχηματίζω σύνθετα;

Μπορώ να σχηματίσω σύνθετα λέξεων σχεδόν με τα περισσότερα μέρη του λόγου. Το A' συνθετικό μπορεί να είναι:

ουσιαστικό (**ποδ**όσφαιρο)
επίθετο (**αγριο**γούρουνο)
αριθμητικό (**πεντ**άμορφη)
ρήμα (**ανεβ**οκατεβαίνω)
επίρρημα (**πισω**γυρίζω)

Το B' συνθετικό μπορεί να είναι:

ουσιαστικό (εξώ**φυλλο**)
επίθετο (βαθυ**γάλανος**)
ρήμα (νομο**θετώ**)
κλιτή μετοχή (κοσμο**γυρισμένος**)

Άρα, μπορώ να φτιάξω σύνθετες λέξεις με ένα σωρό τρόπους!

Όταν το Α' συνθετικό είναι κλιτή λέξη, ενώνω τα δύο συνθετικά με το **συνδετικό φωνήεν -ο-**, το οποίο δεν προέρχεται από κανένα από τα δύο συνθετικά.

γυναίκες + παιδιά → γυναικ-**ο**-παιδα

νύχτα + πουλί → νυχτ-**ο**-πούλι

ανάβω + σβήνω → αναβ-**ο**-σβήνω

πικρή + δάφνη → πικρ-**ο**-δάφνη

Μερικές φορές, όμως, το συνδετικό φωνήεν χάνεται.

άγριος + άνθρωπος → αγριάνθρωπος

Μερικές προθέσεις της γλώσσας μας συνδυάζονται με ουσιαστικά, επίθετα, ρήματα και επιρρήματα, και σχηματίζουν νέες λέξεις: π.χ. **αντιπρόεδρος**, **κατακόκκινος**, **συνυπάρχω**, **προχτές**. Οι λέξεις αυτές άλλοτε μοιάζουν με παράγωγα και άλλοτε με σύνθετα.

Στη γλώσσα μας υπάρχουν και σύνθετα τα οποία μοιάζουν με ολόκληρες ονομαστικές φράσεις. Αυτά ονομάζονται **πολυλεκτικά σύνθετα**.

Π.χ. παιδική χαρά, λαϊκή αγορά, τρίτη ηλικία, ζώνη ασφαλείας

Αρκτικόλεξα - Συντομογραφίες

Πάω να πληρώσω τον λογαριασμό της ΔΕ.Η. και του Ο.Τ.Ε.

Εγώ πάω στο Ι.Κ.Α.

Υπάρχουν ονόματα οργανισμών, επιχειρήσεων, συλλόγων κτλ. τα οποία αποτελούνται από πολλές λέξεις. Στη θέση τους χρησιμοποιούμε τα **αρκτικόλεξα**, δηλαδή ακροστικίδες που σχηματίζονται συνήθως από το πρώτο γράμμα της κάθε λέξης. Δηλαδή:

Δ ημόσια	Ο ργανισμός
Ε πιχείρηση	Τ ηλεπικοινωνιών
Η λεκτρισμού	Ε λλάδος

Υδρυμα
Κοινωνικών
Ασφαλίσεων

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 39

Ρωτώ και μαθαίνω τι σημαίνουν τα παρακάτω αρκτικόλεξα:

Ο.Ε.Δ.Β., Ε.Ρ.Τ., Ο.Σ.Ε., Ε.Π.Ο., Κ.Ε.Π., Ε.Μ.Υ., Ε.Κ.Α.Β., Ο.Η.Ε., Ε.Ο.Τ.

Υπάρχουν και οι **συντομογραφίες**. Σε αυτές, αντί να γράψουμε μια λέξη ολόκληρη, γράφουμε μερικά γράμματά της για συντομία. Έτσι, γράφουμε, π.χ.:

δηλ. = «δηλαδή»
κτλ. = «και τα λοιπά»
βλ. = «βλέπε»
σελ. = «σελίδα»

Οι σημασίες των λέξεων

18.1 Κυριολεξία - Μεταφορά

Η ουρά της
αλεπούς μερικές φορές
είναι **μαύρη**.

Κυριολεξία έχουμε όταν χρησιμοποιούμε τα ουσιαστικά, τα επίθετα, τα ρήματα, τα επιρρήματα και τις μετοχές με την **πραγματική** τους σημασία.

Μεταφορά έχουμε όταν χρησιμοποιούμε μια λέξη με **αλλαγμένη** σημασία, η οποία όμως συνδέεται με την πραγματική της σημασία.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 40

Σε ποιες προτάσεις έχουμε κυριολεξία και σε ποιες μεταφορά;

1. Δεν μπορώ να πιω αυτό το φάρμακο. Είναι πολύ πικρό.
2. Μάτωσαν τα πόδια του στις σκληρές πέτρες.
3. Με το ξημέρωμα πικρά νέα έφτασαν στο νησί.
4. Σταμάτα να μιλάς όταν τρως και μάσα καλά το φαγητό σου.
5. Δεν κατάλαβα τι είπε. Μασούσε τα λόγια του.
6. Τον παρακάλεσα να με βοηθήσει, αλλά είχε σκληρή καρδιά και με αγνόησε.

18.2

Συνώνυμα - Αντώνυμα (αντίθετα)

Συνώνυμα ονομάζονται οι διαφορετικές λέξεις που έχουν περίπου την ίδια σημασία.

παπάς – ιερέας
λευκός – άσπρος
μπαμπάς – πατέρας
κ.ά.

Αντώνυμα (αντίθετα) ονομάζονται οι λέξεις που έχουν αντίθετη σημασία.

ψηλός – κοντός
πλούσιος – φτωχός
όμορφος – άσχημος
πάνω – κάτω
γεμίζω – αδειάζω
ανεβαίνω – κατεβαίνω
κ.ά.

18.3

Ομώνυμα - Παρώνυμα

Ομώνυμα είναι οι λέξεις που προφέρονται το ίδιο αλλά έχουν διαφορετική σημασία.

ο δανεικός – ο δανικός (από τη Δανία)
το διάλειμμα (στο σχολείο) – το διάλυμα (υγρού)
σήκω (πάνω) – σύκο (φρούτο)
πήρα (κάτι) – (αυτός έχει) πείρα
η εφορία (οικονομική υπηρεσία) – η ευφορία (πλούσια παραγωγή)
κλείνω την πόρτα – κλίνω ένα ρήμα
το κλίμα της χώρας – το κλήμα στην αυλή μας (κληματαριά, αμπέλι)
ο κριτικός (αυτός που ασκεί κριτική) – ο κρητικός (από την Κρήτη)
η λίρα (νόμισμα) – η λύρα (μουσικό όργανο)
ο λιμός (πείνα) – ο λοιμός (αρρώστεια)
ο όρος (συμφωνία) – το όρος (βουνό)
σήκω (ρήμα) – σύκο (το φρούτο)
ο τοίχος (σιπιτιού) – το τείχος (της πόλης)
το φύλλο (δέντρου) – το φύλο (αρσενικό ή θηλυκό)
ο ψηλός (που έχει ύψος) – ο ψιλός (λεπτός)
κ.ά.

Παρώνυμα ονομάζονται οι λέξεις που μοιάζουν στην προφορά, αλλά έχουν διαφορετική σημασία.

οι αμυγδαλιές (δέντρα) – οι αμυγδαλές (αδένες)
ο αμαρτωλός (αυτός που έχει αμαρτίες) – ο αρματολός (αυτός που κρατάει άρματα)
εγκληματώ (κάνω έγκλημα) – εγκλιματίζω (εισάγω κάποιον με ομαλό τρόπο στις κλιματικές ή άλλες συνθήκες)
ο Ινδός (από την Ινδία) – ο Ινδιάνος (ιθαγενής της Αμερικής)
στερώ (παίρνω κάτι που ανήκει σε άλλον) – υστερώ (μένω πίσω)
η στήλη (επιτύμβια) – ο στύλος (η κολόνα)
η σφήκα (έντομο) – η σφίγγα (μυθολογικό τέρας)
ο τεχνικός (σε σχέση με μια τέχνη) – ο τεχνητός (αυτός που δεν είναι φυσικός)
κ.ά.

Προσοχή! Επειδή τα παρώνυμα μοιάζουν στην προφορά, πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί μην τυχόν τα μπερδέψουμε!

Τονικά παρώνυμα: Μερικές φορές, μπορώ να ξεχωρίσω τις λέξεις αυτές από τη θέση του τόνου.

γέρνω – γερνώ
γέρος – γερός
νόμος – νομός
παίρνω – περνώ
πίνω – πεινώ
σχολείο – σχόλιο
χώρος – χορός

Πολύσημα

Πολύσημο: Μια λέξη με παραπάνω από μία σημασίες, οι οποίες έχουν σχέση μεταξύ τους και προκύπτουν συνήθως από μεταφορά.

μεγάλος (= μεγαλόσωμος, ηλικιωμένος, σπουδαίος)
πρόσωπο (του ανθρώπου, του κτίσματος, στη γραμματική)
το χείλος (του ανθρώπου, του ποτηριού, του γκρεμού)
πόδι (του ανθρώπου, του τραπέζιου κτλ.)